

„Man literatūra yra ėjimas į mūsų bendrą kultūrą“

Amerikos lietuvių literatūrologė, literatūros
kritikė Audronė Barūnaitė-Willeke kalbina
Akvilė Rėklaitytė

Audronė Barūnaitė-Willeke (g. 1944 m. sausio 12 d.) – Amerikos lietuvių literatūrologė, literatūros kritikė, vokiečių literatūros profesorė emeritė. Dėstė Stanfordo, Minnesotos ir Ohajo (Ohio) valstijos Miamio universitetuose. Jos tyrimai ir publikacijos daugiausia orientuoti į XX a. pirmosios pusės vokiečių ir šiuolaikinę lietuvių literatūrą. Parašė monografiją apie ekspresionistą rašytoją Georgą Kaiserį (*Georg Kaiser and the Critics*), paskelbė straipsnių apie dramaturgą Franką Wedekindą, keletą studijų apie vokiečių pokario autorės moteris. Jos lituanistikos baras daugiausia apima straipsnius ir recenzijas, kurias nuo 1974 m. rašė žurnalams *World Literature Today*, *Metmenys* ir *Journal of Baltic Studies*, studijinį straipsnį apie egzodo augintinius beletristus knygai *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, paskelbė straipsnių apie Icchoką Merą, Romualdą Granauską, Ričardą Gavelį, Saulių Tomą Kondrotą. Ieškodama sąsajų tarp vokiečių ir lietuvių literatūrų tyrinėjo Vydūno dramas, parašė studiją *The Image of the Heathen Prussians in German Literature* („Senovės prūsai vokiečių literatūroje“), išvertė Aldonos Gustas poezijos. Šiuo metu gyvena Orindos miestelyje šalia San Fransisko, Kalifornijoje.

Akvilė Rėklaitytė: Papasakokite, kaip atsidūrėte Amerikoje ir kokioje sociokultūrinėje aplinkoje augote ir brendote?

Audronė Barūnaitė-Willeke: Mūsų šeimos istorija, kaip mes atsidūrėme Amerikoje, manau, nedaug skiriasi nuo tūkstančių kitų karo metu iš Lietuvos išvykusių šeimų. Žmonių likimus nulėmė atsitiktinumai, staigūs sprendimai, baimė, noras išlikti gyviems. Tada dar jaunavedžiai tėvai patenkinti dirbo savo darbus ir niekada negalvojo išvykti gyventi į tolimas šalis. Karo metu jie gyveno Šiauliuose, kur aš gimiau 1944 m. Tėvas, Kazys Baranauskas, ėjo inžinieriaus pareigas

Šiaulių elektros bendrovėje, o mama, Jadvyga Bolytė, dirbo gailėstingąja seserimi miesto ligoninėje. Tėvas, kilęs iš neturtingos ūkininkų šeimos, užaugęs netoli Alytaus, tik didelėmis pastangomis baigė inžinerijos studijas Kaune. Per pirmą okupaciją 1941 m. rusai norėjo suimti jį – „viršininką“. Tačiau elektrinės darbininkai padėjo jam ir kitiems bendrovės vadovams pasislėpti pogrindžio vandens kanale. Tokiu būdu liko neišvežtas. Iš mano giminių į Sibirą buvo išvežti keli dėdės; vienas iš jų kartu su žmona ir penkiais mažais vaikais žuvo Trofimovsko saloj. Panašus likimas būtų laukęs ir mūsų.

Kai sovietų kariuomenė artėjo antrą kartą, tėvelis žadėjo mano mamą, močiutę ir mane išvežti į kaimą pas gimines, o pats prisijungti prie partizanų. Mus iš Lietuvos tesiog ištraukė mamos puseserė, kuri, prieš karą ištekėjusi už vokiečio ir ten gyvenusi, 1944 m. vasarą grįžo į Lietuvą pasiimti savo tėvo. Manė, kad bus saugiau karą pergyventi toliau Vakaruose, o karui pasibaigus tikėjosi grįžti namo. Jos senyvas tėvas nesutiko palikti namų; tada ji netikėtai atbėgo pas mano tėvus ir pasiūlė jiems tą patį planą. Tėvas iš pradžių atsisakė, ruošėsi eiti į miškus. Bet mama jį perkalbėjo išmintingai sakydama, kad pavojaus metu šeima privalo laikytis kartu. Su mamos puseserės pagalba Vokietijoje atsidūrę tėvai išgyveno baisią karo pabaigą, bombardavimus ir badą. Mums labai pasisėkė, kad visi išliktom gyvi. Po karo Lietuva liko okupuota rusų, ir tėvai suprato, kad kelio atgal į namus nėra. Tai sukėlė didelę vidinę krizę, jie labai baiminosi dėl savo artimųjų likimų Lietuvoje. Vakarų Vokietijoje, įvairiose pabėgėlių stovyklose, gyvenom penkerius metus. Ten gimė mano du broliai ir sesuo; ten mirė mano močiutė.

Iš lagerio pažįstami lietuviai, emigravę į Ameriką, papasakojo lietuvių kilmės Amerikos pilietei apie mūsų šeimą. Ši sutiko tapti mūsų sponsore. Per tą nepažįstamą geros širdies moterį atsidūrėme Massachusetts valstijoje, Brocktono miestelyje. Pradžia Amerikoje buvo varginga, tačiau tėvai nebijojo sunkaus darbo. Padirbęs batų fabrike kelerius metus, pramokęs angliškai, tėvas Bostone susirado darbą pagal savo specialybę: projektavo stambias elektros statybas. Mama, angliškai prastai mokėdama, visą gyvenimą dirbo įvairiuose fabrikuose.

Bostone tuomet susibūrė nemaža aktyvi lietuvių bendruomenė. Tremtiniai, kaip mes save vadinom, rado ankstesnės lietuvių emigracijos įkurtą parapiją: puošnią Šv. Petro bažnyčią, salę ir pradinę mokyklą. Netoliese buvo lietuvių klubas, kur žmonės rinkdavosi ir išgerti alaus, užkąsti, ir dalyvauti kultūrinuose renginiuose. Veikė bažnyčios choras ir jaunimo tautinių šokių grupė. Naujieji tremtiniai greitai įkūrė savų organizacijų: skautus, ateitininkus, įvairias prieš

karą Lietuvoje nusiteikusias politines grupuotes. Parapijos mokykloje šeštadieniai vykdavo lietuvių kalbos pamokos, kurias, nors ir nenorom, mes, vaikai, turėjome lankyti. Ten per aštuonias klases mes įgijome ne tik kalbos, bet ir Lietuvos istorijos bei literatūros žinių. Abu tėvai su jaunatvišku entuziazmu dalyvavo visuomeninėje veikloje. Tėvas prisijungė prie dramos teatro būrelio, kur daug metų vaidino pagrindines roles. Bostone tuomet dirbo žinomi, gabūs režisieriai: Aleksandra Gustaitienė, Beatričė Kerbelienė, aktorius Henrikas Kačinskas. Mama, turėdama gražų soprano balsą, dainavo dviejuose choruose: kompozitoriaus Jeronimo Kačinsko, buvusio Vilniaus operos direktoriaus, vadovaujamame parapijos chore ir kompozitoriaus Juliaus Gaidelio chore.

Nors Bostono lietuvių kolonija buvo žymiai mažesnė negu Čikagos, ji pasižymėjo daugybe gabių inteligentų. Paminėsiu tik keletą iš jų: čia gyveno ir veikė rašytojas Antanas Gustaitis, rašytojas bei solistas Stasys Santvaras, istorikas Simas Sužiedelis, filosofas ir žurnalo *Aidai* redaktorius Juozas Girnius ir, prieš persikeldami į Kaliforniją, archeologė Marija Alseikaitė Gimbutienė, taip pat poetas Bernardas Brazdžionis. Turbūt pats svarbiausias Bostone atliktas lituanistinis projektas buvo išleista 36 tomų *Lietuvių enciklopedija*. Ji pradėta spausdinti 1933 m. Lietuvoj, bet užėjus karui liko neužbaigta. Emigracijos sąlygomis sutelkti prie darbo po Ameriką ir visą pasaulį išsisklaidžiusius lietuvius mokslininkus buvo milžiniškas užmojis. Spaustuvę, kuri išleido enciklopediją, 1952 m. Bostone įkūrė Juozas Kapočius. Paskutinis enciklopedijos tomas išėjo 1969 metais. Jos pagrindinis redaktorius buvo Simas Sužiedelis. Ką tik baigęs šį didžiulį darbą, Sužiedelis apsiėmė išleisti 6 tomų sutrumpintą *Encyclopedia Lituanica* anglų kalba. Jos paskutinis tomas pasirodė 1978 m.

Aš gana smulkiai suminėjau tuometinį visuomeninį gyvenimą, nes man pačiai smagu prisiminti, kokioje turtingoje kultūrinėje aplinkoje aš užaugau. Aišku, lankiau šeštadieninę mokyklą, šokau tautinių šokių grupėje, dalyvavau nesuskaičiuojamoje daugybėje renginių, minėjimų, koncertų. Kas vasarą dvi savaites praleisdavau jaunimo stovykloje, kur susipažinau su bendraamžiais iš kitų miestų. Kelios draugystės iš tų stovyklų tebedžiugina mane ir šiandien. Beveik visas mano socialinis gyvenimas, kol baigiau vidurinę mokyklą ir pradėjau studijuoti, vyko tarp lietuvių.

A. R.: Koks buvo Jūsų santykis su Jūsų tėvų kartos žmonių „lietuviškuoju romantizmu“?

A. B.-W.: To meto lietuvių bendruomenės pagrindinis tikslas buvo visais būdais kelti Lietuvos vardą viešumoje, kad mūsų kraštas nebūtų ištrintas iš pasaulio atminties. Be to, bendruomenė bandė ugdyti jaunąją kartą lietuviška dvasia, kad taptume patriotai, kovotojai už Lietuvos laisvę. Daugumos politinės pažiūros buvo konservatyvios: absoliuti neapykanta komunizmui ir okupantams rusams, neapykanta lenkams. Kasmet su širdgėla minėdavome 1941 metų birželio išvežimus į Sibirą, tautos kančią. Prieškarinė Lietuva jaunimui buvo piešiama vien tik šviesiomis spalvomis: viduramžių Didžiosios Kunigaikštystės vaizdas skatino mus didžiuotis praeitimi. Mūsų liaudies dainos atspindėjo senovišką kaimo idilę, kur berneliai atjoja ant žirgų, mergelės rūteles skina arba linelius audžia. Su mažomis išimtimis Lietuva mums pasirodė grynai katalikiškas kraštas, nebent retkarčiais atsirasdavo tarp mūsų koks vienas kitas lietuvis protestantas. Apie Lietuvoj per šimtmečius susidariusių tautinių mažumų bei religijų įvairovę – lenkus, vokiečius, rusus stačiatikius, žydus – mažai girdėjom. Toks propaguojamas romantiškas Lietuvos vaizdas turėjo skatinti jaunąją kartą pamilti Lietuvą. Šitoks krašto idealizavimas yra suprantamas ir psichologiškai. Mano tėvų karta pergyveno baisų karą ir okupacijas. Vokietijos lageriuose jie pasijuto benamiai, nuvertinti žmonės, priklausantys nuo kitų malonės. Amerikoje jie jautėsi svetimai, didžiama negalėjo dirbti pagal savo profesijas. Jie buvo pasiilgę savo krašto, pažįstamos aplinkos, artimųjų. Prieškarinė Lietuva jų atmintyse atrodė be galo viliojanti ir tokią jie mums norėjo perduoti. Augant man ta pagražinta Lietuvos vizija atrodė natūrali ir miela.

Studijuodama kolegijoje pradėjau mąstyti savarankiškai ir kritiškai. Supratau, kad gyvenu užburtam rate, tokiame dvasiniame „gete“. Panorau ištrukti, pažinti Ameriką bei platų pasaulį. Nebeturėjau kantrybės tiems metams iš metų kartojamiems minėjimams, ilgoms paskaitoms tomis pačiomis temomis. Mylėjau tėvus, nenorėjau jų užgauti, todėl vienintelė išeitis buvo kuo greičiau iškeliauti iš namų. Dar lankydamą kolegiją Bostone aš nutariau praleisti vasarą Vokietijoje, kurią palikau būdama šešerių. Pakeliavus po Vakarų Europos kraštus man atsivėrė naujas įdomus pasaulis. Kitą vasarą, išmokusi ispanų kalbos, nuvykau į Peru savanoriškai padirbėti su Andų kalnų indėnais. Pamačiau, kaip vargingai gyvena didelė dalis pasaulio gyventojų. Baigusi kolegiją gavau stipendiją metams studijuoti Vokietijoje. Per tas keliones mano akiratis pasidarė platesnis ir sudėtingesnis. Po to jau nebegalėjau grįžti į tą užburtą lietuvišką romantizmą, kuriame užaugau. Iš rytų pakrantės persikėliau į Kaliforniją, kur Stanfordo

universitete pradėjau doktorantūros studijas. Čia susipažinau su savo gyvenimo draugu, mano vyru Klausu Willeke.

A. R.: Koks Jūsų studijų metais buvo Amerikos jaunimo gyvenimas? Juk tai 7-asis dešimtmetis – studentų revoliucijų ir kovų už taiką, laisvę laikai? Ar kaip nors solidarizavotės su tais judėjimais?

A. B.-W.: Kai atvykau į Stanfordo universitetą 1966 m. rudenį rašyti disertacijos iš vokiečių literatūros, universiteto miestelis atrodė idiliškas. Dėl pusiau kaimiškų apylinkių studentai Stanfordo universiteto miestelį dažnai vadinadavo tiesiog „ferma“. Tuo metu galėjai matyti aplinkui besiganančius galvijus, kvėpėjo citrinmedžiai, ir politinės įtampos, kausčiusios Berklį (Berkeley) ir San Francisko miestą, atrodė gana toli nuo mūsų. Pirmųjų pakopų Stanfordo studentai daugiausia buvo Kalifornijos elito privilegijuoti vaikai. Tai buvo lyg taikos oazė, atskirta nuo pilietinių kovų. 7-asis dešimtmetis prasidėjo studentams išitraukus į piliečių teisių kovas Pietuose. Prezidento Johno F. Kennedy nužudymas 1963 m. ir vėliau Martino Lutherio Kingo ir Roberto Kennedy nužudymai 1968-aisiais šokiravo šalį. Galiausiai Vietnamo karas ir privaloma karo tarnyba sukėlė radikalias jaunų žmonių reakcijas ir jų protestus prieš vyriausybės politiką. Daugybė pilietinių teisių aktyvistų, įstojušių į Kalifornijos universitetą Berklyje, subūrė Laisvo žodžio judėjimą (*Free-Speech-Movement*), kuris 1964–1965 m. protestavo prieš politinio aktyvizmo varžymą universitete. Atvykusi į Standfordą netrukau pajusti, jog ir čia politinis klimatas darosi vis labiau įtemptas. Studentai buvo nepatenkinti universiteto politika dėl karinių tyrimų; jie rengė naktinius budėjimus ir demonstracijas bei sėdimuosius streikus (*sit-ins*) užimdami pastatus, – taip jiems pavyko net Universiteto prezidento kabinetą okupuoti trims dienoms. Iš pradžių protestai buvo taikūs, bet intensyvėjant Vietnamo karui ir SDS judėjimas (*Students for a Democratic Society*; „Studentai už demokratinę visuomenę“) Stanforde tapo labai aktyvus: reikalauta, kad universitetas tučtuoju nutrauktų su karu susijusius tyrimus, sustabdytų rekrūtų telkimą, kurį universiteto miestelyje vykdė CIA (*Central Intelligence Agency*; Centrinė žvalgybos tarnyba), taip pat kad būtų nutraukta ROTC (*Reserve Officers' Training Corps*; Jaunųjų rezervo karininkų rengimo korpuso) programa. 1969 m. pavasarį demonstracijos tapo ypač destruktivos: protestuotojai užėmė pastatus ir niokojo universiteto turtą. Administracija pasitelkė policiją, kuri naudojo ašarines dujas, o studentai į tai atsakė mėtydami akmenis. Esant tokiam chaosui buvo

sunku koncentruotis į studijas ir dėstyti vokiečių kalbos kursus, kurie priklausė man kaip doktorantei. Nebuvau jokių studentų politinių organizacijų, tokių kaip SDS, narė, tačiau dalyvavau antikarinėse demonstracijose, kurios vyko Stanfordo universiteto miestelyje ir San Franciske. Kaip ir studentai aktyvistai, aš buvau už Jungtinių Valstijų oficialių galios struktūrų suvaržymą vardan didesnės demokratijos ir mažumų teisių – ne tik dėl afroamerikiečių, bet ir dėl etninių grupių, moterų ir gėjų. Tuo metu buvo be galo įdomu būti jaunam, būti studentu ir būti Kalifornijoje. Šitas jaunatviško judėjimo idealizmas išsisklaidė, bet paliko neišdildomą žymę tiems, kurie visa tai išgyveno.

A. R.: Kaip pasirinkote literatūros studijas ir vokiečių literatūrą?

A. B.-W.: Pasirinkau studijuoti vokiečių literatūrą dėl gana naivių priežasčių. Pirmųjų koledžo metų pabaigoje turėjau pasirinkti savo sritį. Man visada patiko literatūra, daug skaičiau ir mėgau rašyti. Pamėginau įsivaizduoti, kaip atrodytų mano gyvenimas po dešimties metų pabaigus koledžą. Norėjau tokios profesijos, kuri man leistų daug keliauti po pasaulį, sutikti įdomių žmonių ir padėtų suprasti skirtingas kultūras. Nusprendžiau, kad turiu tapti žurnaliste–užsienio korespondente, taigi man buvo svarbu išmokti kuo daugiau kalbų. Be anglų ir lietuvių, šiek tiek mokėjau prancūziškai. Todėl nusprendžiau mokytis vokiečių ir ispanų, pasirinkdama šias kalbas kaip pagrindinę ir šalutinę studijų sritis. Nors mano tikslai buvo nerealūs, mano sprendimai, kuriuos priėmiau būdama naivi pirmakursė, vis dėlto vedė mane į daug džiaugsmo teikusį dėstyimo darbą universitetuose ir kartu į daugybę kelionių po pasaulį.

A. R.: Ar kada nors Jums iškilo literatūros studijų prasmės klausimas: kas iš tų teorijų ir romanų analizų, kai pasaulis gyvena pagal savo dažnai groteskišką scenarijų?

A. B.-W.: Tai sudėtingas klausimas, kuris man vis iškildavo per mano mokslinės ir literatūros dėstyimo karjeros metus. Išvados, kurias pati priėmiau, nebūtinai gali tikt kitiems. Mano požiūris į literatūros tyrinėjimą buvo toks: tyrimo centre visada matyti tekstą, pasitelkti atidų skaitymą (*close reading*), iširti kultūrinį ir biografinį kontekstą, teoriją taikyti tik kaip kritinės analizės įrankį, o ne kaip pagrindinę diskurso temą. Man literatūra yra įėjimas į mūsų bendrą (*shared*)

kultūrą, tai yra būdas suprasti, ką reiškia būti žmogumi šiandien, kaip ir praėjusiais amžiais. Suvokiau, kad literatūros studijavimo malonumas praplėtė mano horizontus; tai leido man bent kurį laiką pabūti kito kailyje, pamatyti pasaulį iš kitos perspektyvos. Štai kodėl, skaitydama ir diskutuodama apie vokiečių literatūrą su savo amerikiečiais studentais, aš prisitraukdavau istoriją, meną, mano pačios kelionių ir gyvenimo užsieniuose patirtis, ir, kai tik būdavo įmanoma, kiną. Tiesa, stengiausi padėti savo studentams skaityti kuo kritiškiau, o rašyti logiškai ir įtaigiai, suteikti aiškumo jų išvadoms ir kartu išmanyti tyrimo metodologiją. Tai vertingi įgūdžiai, kuriuos studentai gali taikyti bet kurioje profesijoje, kad ir ko jie nuspręstų toliau siekti.

A. R.: Kokius kursus skaitėte profesoriaudama Majamio (Miami) universitete Ohajo (Ohio) valstijoje, kokie buvo Jūsų akademiniai interesai?

A. B.-W.: Majamio universitetas, įsteigtas 1809 m., yra Ohajo valstijos pietuose apie 35 mylias nuo Sincinačio miesto. Nuolat turėdavau aiškinti žmonėms, kad aš dėstau ne Floridoje. Šis universitetas pavadintas pagal vieną indėnų gentį, majami (the Miami), kurie toje teritorijoje gyveno, kol baltieji naujakuriai juos išvijė. Majamio vardas migravo nuo Ohajo iki Floridos. Majamio universiteto pagrindinėje bazėje mokosi apie 16 000 studentų, o su dviem šakinėmis bazėmis – iš viso apie 20 000 studentų. Daugiausia tai pirmosios studijų pakopos (bakalauro) institucija, tačiau turi ir kai kurių disciplinų magistro bei doktorantūros programas. Aš dėščiau ir penkerius metus vadovavau vadinamųjų „mažųjų“ kalbų – vokiečių, rusų, kinų, japonų, hebrajų ir arabų kalbų – katedrai. Mūsų vokiečių kalbos programa siūlė literatūros ir kultūros kursus įvairių specializacijų bakalauro studentams. Tarp mano dėstytų kursų buvo „Įvadas į vokiečių literatūrą nuo 1890 m.“, „Savivokos pokyčiai vokiečių literatūroje“, „Autsaideris literatūroje ir kine“, „Pagrindinės vokiečių dramos temos“, „Keršijantys angelai: aistros, beprotybės ir žmogžudysčių istorijos vokiečių literatūroje“. Mano tyrimai ir publikacijos labiausiai buvo orientuoti į pirmąją XX a. pusę. Tęsdama savo disertacijos tyrimą, paskelbiau straipsnių apie dramaturgą Franką Wedekindą, knygą apie ekspresionistą rašytoją Georgą Kaiserį ir keletą studijų apie pokario autorės moteris.

A. R.: Kaip atradote lietuvių literatūrą ir kaip įsitraukėte į tyrimus?

A. B.-W.: Rimvydas Šilbajoris, mano „kaimynas“ Ohajo valstybiniame universitete (*Ohio State University*), rado mane ir įtraukė į lietuvių literatūrą. Šilbajoris buvo pagrindinis lietuviškų knygų apžvalgininkas žurnale *Books Abroad*, vėliau pervadintame *World Literature Today*, kurį redagavo estų poetas ir literatūrologas Ivaras Ivaskas. Šis leidinys buvo vienas iš nedaugelio vakarietiško žurnalų, kuris reguliariai skelbė lietuvių, latvių ir estų publikacijas, tokiu būdu Baltijos šalių rašytojus – ir vietinius iš savo šalių, ir gyvenančius egzilyje – pristatydamas pasauliui. Šilbajoris mane užkalbino 1973 m. prašydamas apžvelgti kelias lietuvių knygas, kurias jis buvo gavęs. Aš dvejojau, sakiau, kad mano sritis yra vokiečių literatūra, pakankamai neišmanau lietuvių literatūros, kad galėčiau ją apžvelgti. O jis nusijuokė ir atsakė: „Aš esu rusų literatūros tyrinėtojas, Tolstojaus ekspertas. Tesu visiškai lietuvių literatūros mėgėjas – mes visi tokie! Bet daugiau nėra nieko, kas tuo galėtų užsiimti.“ Šilbajoris buvo atkalus ir mokėjo įtikinėti – aš pasidaviau jo primygtiniam prašymui ir sutikau retkarčiais apžvelgti kokią knygą. Nesitikėjau, kad apžvelginėsiu lietuviškas knygas visus 20 metų.

A. R.: Koks buvo pirmas susitikimas su lietuvių literatūra, pirmas perskaitytas autorius, koks įspūdis?

A. B.-W.: Pirmos knygos, kurios pasiekė mane iš sovietinės Lietuvos, nepaliko didelio įspūdžio. Tai buvo pasakojimai, išleisti 6-uoju ir 7-uoju dešimtmečiais ir beveik idealiai atitiko socialistinio realizmo principus – tokia pseudoliteratūra man buvo žinoma iš Rytų Vokietijos. Romanas, kuris prikaustė mano dėmesį ir iškėlė daug klausimų, buvo Icchoko Mero *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius*. Aš nustebau, kad šis simbolinis romanas, neįsivaizduojamai tolimas socialistiniam realizmui, galėjo būti išleistas sovietinėje Lietuvoje 1971 m. Pasmėginau aptarti šį romaną straipsnyje „The Cyclical Experience of Time in Recent Soviet Lithuanian Prose“ („Cikliška laiko patirtis šiuolaikinėje sovietinės Lietuvos prozoje“), kurį išspausdino žurnalas *Slavic and East European Journal* (1979). Patiko Romualdas Granauskas, ypač jo lyrinių apsakymų rinktinė *Duonos valgytojai*, kurioje jis meistriškai atskleidė kontrastą tarp tradicinės bendruomenės vertybių ir „naujos socialistinės visuomenės“. Paskelbiau keletą straipsnių apie netiesioginio pasakojimo technikas – būtent lyrinį simbolizmą ir gamtos vaizdingumą, – kurias Granauskas ir kiti Lietuvos rašytojai naudojo esminei sovietinės sistemos kritikai išreikšti. Labai žavėjo Saulius Tomas Kondrotas,

kurio ypač originalūs apsakymai ir romanai priminė Lotynų Amerikos „magiškąjį realizmą“. Jo darbų analizę pateikiau straipsnyje „*Naujojo Kaino* mitas S. T. Kondroto kūryboje“ 1987 m. – kitais metais po to, kai jis išsikėlė iš Lietuvos į Vakarų. Tas tyrimas vėliau pasirodė lietuvių kalba *Metmenyse*. Lietuvių literatūros tradicijos išmanymas, kokį tada turėjau, neparuošė manęs Ričardo Gavelio *Vilniaus pokerio* skaitymui su visomis tomis žiaurumo ir bjaurumo grafinėmis scenomis ir vaidais. Vilnius čia pasirodė kaip mirštantis žvėris, kuriame knibžda žmogiški parazitai. Vis dėlto jutau, kad tai romanas, atitinkantis savo laiką: lyriškas vaizdavimas nebūtų perteikęs pūliuojančio korumpuotos sistemos dvasinio žlugimo. Tokia radikalia kritika Gavelis aukštyn kojom apvertė nacionalinių mitų ir literatūros konvencijas. Dviejose publikacijose (viena anglų, kita – lietuvių kalba) analizavau šį metaforinį romaną kaip bjaurėjimosi savimi ir demoralizacijos totalitarinėje sistemoje išraišką.

Fragmentiškai sekdamas sovietinės Lietuvos literatūros eigą, parašiau ir keletą straipsnių apie autorius, kurie gyveno ir dirbo egzilyje. Pavyzdžiui, dvitomei *Lietuvių egzodo literatūrai*, kurią redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris (1992). Ieškodama sąsajų tarp dviejų mano tyrimų sričių – vokiečių ir lietuvių literatūros, atradau ir rašiau apie Vydūną. Viena iš man įdomiausių tyrimų temų buvo „Senovės prūsai vokiečių literatūroje“ (*The Image of the Heathen Prussians in German Literature*) – ši studija galiausiai buvo išleista visomis trimis kalbomis – anglų, lietuvių ir vokiečių. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, lietuviai mokslininkai tapo laisvi rašyti apie viską ir visaip, todėl pasijutau atlikusi savo užduotį ir užleidau šį lauką lietuvių literatūros specialistams.

A. R.: Jūsų tėvų kartos lietuviai kūrė ir palaikė labai stiprų Lietuvos mitą. Kaip jį pakoregavo Jūsų kelionės į Lietuvą – pirmą kartą 1969 m. ir vėliau?

A. B.-W.: Išlaikiusi doktorantūros egzaminus Stanfordo universitete 1969 m., gavau stipendiją metus stažuotis Miunchene, kur turėjau rinkti medžiagą disertacijai apie rašytoją ekspresionistą Franką Wedekindą. Mano vyras Klausas Willeke buvo ką tik apgynęs fizikos srities disertaciją Stanfordo universitete. Būdamas vokiečių kilmės, laisvai kalbėdamas vokiškai, jis mielai sutiko kartu su manimi praleisti metus Miunchene (ten susirado darbą Maxo Plancko institute). Abu mėgome keliauti ir buvome atviri nuotykiams. Prieš pradėdami savo pareigas Vokietijoje turėjome nors ir nedaug pinigų, bet visgi tris mėnesius

laisvo laiko! Taigi nutarėme pasidairyti po mums nepažįstamas Rytų Europos šalis, tarp jų ir Lietuvą. Nusipirkome Vokietijoje pigią naudotą mašiną ir taip ją pertvarkėm, kad galėtume joje nakvoti kaip čigonai vežime. Per tris mėnesius apkeliavome daugumą Rytų Europos „socialistinių“ kraštų, pamatėme tiesiog neįtikėtinų dalykų. Palikę mašiną Varšuvoj, sėdom į sovietinį traukinį, kuris per Baltarusiją atvežė mus į Vilnių. Traukinių stotyje mus sutiko didelė grupė giminių, apie 50 žmonių, su gėlėmis rankose. Man tai buvo giliai jaudinantis momentas: gimines pažinojau tik iš nuotraukų ir tėvų pasakojimų. Buvo darbo diena, bet giminės suvažiavo iš visur! Daugelis bendravo su mumis visas penkias mūsų viešnagės dienas, kurias mums buvo leista praleisti Vilniuje su turistine viza. Buvo džiugu, bet kartu ir labai liūdna. Žinojome, kad mūsų viešbučio kambariame yra įrengti slapti pasiklausymo aparatai; matėme, kaip gatvėse mus seka saugumo tarnautojai. Gimines tik išėję iš viešbučio į gatvę šiek tiek pasipasakojo apie savo gyvenimą, ir tai labai atsargiai. Buvo akivaizdu, kad žmonėms visko trūksta, parduotuvės tuščios, žmonės pavargę ir nusivylę. Vilniaus namų fasadai buvo apleisti, nesutvarkytos gatvės, miesto vaizdas niūrus ir pilkas. Tiesiog ore tvyrojo įsisenėjusi stalinistinė priespauda ir baimė. Priešpaskutinę mūsų kelionės dieną buvome suplanavę išvažiuoti į kaimą aplankyti prosenelių kapų, nors pagal taisyklės neturėjome teisės išvykti iš Vilniaus. Sulipome į pusbrolio automobilį, nuvažiavome iki miesto ribos, o ten mus sustabdė rusai kareiviai su atkištais šautuvais. Jie išprašė gimines iš automobilio, vienas iš jų įsėdo ir įsakė pusbroliui grįžti atgal į miesto centrą. Kitą dieną Klausas ir aš išvykom atgal į Varšuvą. Ilgai nerimavome dėl giminių: ar jiems kas nors atsitiko, ar juos nubaudė dėl tokio nusizengimo? Praėjus kokiems metams sužinojom, kad juos tik pabarė ir pagrasino.

Toks buvo pirmas mano susidūrimas su Lietuvos sovietine tikrove. Mitai neatlaikė realybės. Grįžau į Vokietiją nuliūdusi, tačiau įsitikinusi, kad Lietuvos žmonės pasiilgę kontaktų su užsieniu, kad tokie susitikimai bent truputį praveria duris, įleidžia į Lietuvą „šviežio oro“: žinių, naujų minčių bei vilčių. Tuometinė Amerikos lietuvių visuomenė oficiliai smerkė tiesioginius bendravimus su Lietuva – esą tenykščiai lietuviai palaiko sovietinę valdžią.

Nepaisant išeiivių visuomenės kritikos, aš antrą kartą ir jau ilgesniam laikui atvykau į Lietuvą 1973 m., kai Vilniaus universitete buvo surengti pirmieji vasaros kursai užsienio lietuviams. Išbuvusi šešias savaites geriau susipažinau su tuometiniu kultūrinu gyvenimu ir su Vilniaus universitetu. Pagrindinis kursų

tikslas buvo kalbos tobulinimas, bet iš klausėm ir įdomių įvairių sričių paskaitų: tautosakos, literatūros, geografijos, istorijos. Su mumis susitiko Marcelijus Martinaitis, Justinas Marcinkevičius ir kiti žymūs to meto veikėjai. Kursų programa buvo plati: lankėme koncertus, vykome į ekskursijas, matėme lietuviškų filmų. Kursų organizatoriams tai kainavo daug pastangų, nes kiekvienai ekskursijai ar susitikimui jie turėjo gauti leidimus „iš viršaus“. Man buvo aišku, kad dėstytojai privalėjo įterpti tam tikrą dozę sovietinės ideologijos, tačiau į propagandą mes, kursų dalyviai, reagavome keldami nepatogius klausimus. Gilų įspūdį paliko akivaizdus lietuvių pasididžiavimas, su kuriuo jie mums rodė tai, ką sunkiomis sąlygomis nuveikė, pastatė, suplanavo, sukūrė.

Pripratusiai prie amerikietiško atvirumo, vietinių lietuvių bendravimas man atrodė nenatūralus, suvaržytas nepasitikėjimo ir irzlumo. Tarp nepažįstamųjų gatvėse dažnai iškildavo konfliktų ir barnių dėl menkesnių priežasčių. Artimiau susipažinus su keliais giminėmis bei vietiniais studentais, kurie ryžosi kalbėti su manim atviriau, supratau jų nevirtį, pasipiktinimą dėl viešo melo ir veidmainiavimo. Pati patyriau jų pažeminimo jausmą, kai kokia grubi pašto ar parduotuvės darbuotoja mane garsiai išplūsdavo už tai, kad nemokėdavau su ja susikalbėti rusiškai.

Tą vasarą pamilau Vilniaus universitetą, jo kiemelius, senuosius mūrus. Po kelerių metų, kai turėjau daugiau pajamų, pradėjau bendradarbiauti su universiteto biblioteka, su jos direktore Birute Butkevičiene. Ji man atsiųsdavo klasikinės ir modernios lietuvių literatūros, o aš bibliotekai siūsdavau vokiečių literatūros. Tokius knygų mainus vykdėme maždaug 20 metų.

Kai po 15 metų, 1988 m. vasarą, trečią kartą grįžau į Vilnių, radau visai kitokią Lietuvą. Šįkart atvykau dviem savaitėm Vilniaus universiteto rektoriaus kvietimu skaityti keletą paskaitų. Skačiau pranešimus apie vokiečių literatūrą ir apie lietuvių išeivių literatūrą. Tačiau tema, kuri labiausiai sudomino klausytojus, buvo mano pranešimas apie Amerikos universitetų struktūrą ir administraciją. Tema buvo aktuali, nes kaip tik vyko diskusijos apie Vilniaus universiteto reformas; tą paskaitą man teko pakartoti kelis kartus. Lietuviams mokslininkams pagaliau atsivėrė galimybė bendradarbiauti su Vakarų universitetais ir jie tuoj pat griebėsi iniciatyvos. Kur tik lankiausi, visur tarėmės, kaip puoselėti ryšius su Amerikos universitetais, organizuoti studentų mainus ar mokslinius suvažiavimus. Sustingusioje visuomenėje pasijuto naujos energijos. Tai buvo Sąjūdžio pradžia: žmonės rinkosi salėse diskutuoti, gatvėse – protestuoti. Tą vasarą pirmą

kartą pamačiau viešai iškeltą trispalvę vėliavą. Tų vėliavų staiga atsirado daugybė, o aš stebėjaisi, kaip jas lietuviai spėjo taip greit pasigaminti?

Tą kartą atvykau į Lietuvą su šeima. Vyras skaitė pranešimą Fizikos institute, o mūsų 14 metų sūnus rado bendraamžių draugų. Prikalbinome ir mano tėvus, tada jau pensininkus, vykti su mumis į Lietuvą – pirmą kartą po 44 metų. Juos nustebino ir sujaudino tos pirmosios laisvės prošvaistės; jie jau nesitikėjo savo gyvenime matyti tokių pasikeitimų. Šįkart galėjome važinėti po Lietuvą, kur tik norėjome, niekas su šautuvais mūsų nebestabdė.

Į nepriklausomą Lietuvą buvau atvykusi keletą kartų. 1992 m. skaičiau pranešimą Vilniaus pedagoginiame universitete, lankiau Vokiečių filologijos katedrą Vilniaus universitete, taip pat ir Vytauto Didžiojo universiteto Užsenio kalbų katedrą Kaune. Septynerius metus priklausiau VDU Atkuriamajam senatui (1989–1996). Mano vyras Klausas priėmė Lietuvą kaip savą, šiek tiek pramoko lietuviškai ir surado būdų paremti lietuvius mokslininkus: iš NATO gavęs lėšų, pasikvietė jų visą būrį į Sinsinačio universitetą stažuotis jo laboratorijoje.

Paskutinį kartą lankiausi Lietuvoje 2013 m. pavasarį. Turėjau progos užsukti į Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą, susipažinti su direktoriumi dr. Mindaugu Kvietkausku ir su prof. Aušra Martišiūte-Linartiene. Stebėjaisi, kaip greitai Lietuva, ypač Vilnius, tapo panašus į Vakarų Europą. Jaunimui dabar savaimė aišku, kad jie gali studijuoti, atostogauti bei dirbti kitose šalyse. Jų horizontai apima visą pasaulį. Nors nerimaujama, kad Lietuva praranda daug gabių žmonių, kad vyksta „protų nutekėjimas“, man atrodo, kad užsienyje gyvenantys lietuviai, naujoji emigracija, kaip ir senoji, Lietuvai ilgainiui gali būti naudinga. Svarbu išlaikyti draugiškus tarpusavio ryšius. Jaunystėje susiformavęs lietuviškas identitetas neturėtų pradingti.

A. R.: Ko norėtumėte palinkėti literatūros studentams?

A. B.-W.: Linkiu be galo daug smalsumo, atvirumo naujoms idėjoms ir noro pamatyti kuo daugiau pasaulio; linkiu tapti Europos piliečiais, kurie nenustoja mylėti savo krašto bei dirbti savo visuomenės naudai.

A. R.: Ačiū už pokalbį.

2014 03 27